

Məmmədova Svetlana Əli Abbas qızı ¹¹

ƏŞİQ ƏLƏSGƏR ŞEİRİNİN TƏRCÜMƏ ÖZƏLLİKLƏRİ

Tərcümə sənəti xüsusi tərcümə istedadı, hərtərəfli bilik, o cümlədən dil bilikləri tələb edən sənətdir. Məhz bütün bu keyfiyyətlərin və məlumatların birləşməsi ən yaxşı tərcüməçilərə başqa xalqların bədii ədəbiyyat nümunələrini yüksək səviyyədə tərcümə etməsinə imkan verir. Belə bir fikir var ki, hər hansı poetik əsəri istənilən başqa dilə tərcümə etmək prinsipcə mümkündür. Bu fikirlə qismən razılaşa bilərik, çünki tərcümə üçün hər şey eyni dərəcədə uyğun deyil. Elə əsərlər var ki, başqa dilə tərcümə oluna bilmir. Əsərin tərcümə oluna bilməsi ilk növbədə onun milli və fərdi kimliyindən asılıdır. A.Fet deyirdi ki, “şair nə qədər orijinal və populyardırsa, o, bədii tərcüməyə o qədər az meyllidir”. Dərhal sual yaranır: orijinallıq nədir və necə təzahür edir, milli kimlik nədir?

Bu anlayış heç bir lüğətdə, məlumat kitabçasında və ya xüsusi ədəbiyyatda tam əhatə olunmur. Nə “Ədəbiyyat ensiklopediyasında”, nə “Ədəbiyyat terminləri lüğətində”, nə də “Poetik lüğət”də kolorit, orijinallıq və ya milli kimlik, milli kolorit anlayışlarına həsr olunmuş izahlar yoxdur. Alimlər, adətən, bədii tərcümə məsələlərinə toxunduqda, onun tərkib hissələrini önə çəkəndə milli orijinallıqdan, koloritdən danışrlar. Bədii düşüncə sistemi obrazları təfəkkürdən qaynaqlandığından burada dil vasitələri lüğət tərkibi, qrammatik formaları müxtəlif şəkildə poetik fikrin ifadələnməsinə xidmət edir. Yazılı ədəbiyyatdan fərqli olaraq folklorlarda bu proses daha mürəkkəb səciyyəvilikdədir. Zəngin məcazlar sistemi, leksik-üslubi kateqoriyaların danışıq – məişət leksikasına bağlılığı təkcə folklor ədəbiyyatının poetikasının öyrənilməsində deyil, həm də onun tərcüməsində lüğət tərkibinin xüsusi leksik-üslubi laylarının araşdırılmasını tələb edir. Azərbaycan xalq nağıllarının rus dilinə tərcüməsi işində də dil potensialının hər iki müqayisədə funksional xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyət daşımaqdadır. Məqalədə qarşıya qoyulan başlıca məqsəd Azərbaycan nağıllarının rus dilinə tərcüməsində hər iki tərəfdən dil resurslarının öyrənilməsi, leksik üslubiyyat və bədii nitqin qarşı dilə çevrilməsindəki potensial imkanlarının araşdırılmasıdır.

İstər Azərbaycan dilinə, istərsə də Azərbaycan dilindən başqa dillərə bədii ədəbiyyatın tərcümə tarixi, sözsüz, bu ədəbiyyatın özü qədər qədim deyil. Bununla belə, son iki yüz il müddətində dünya bədii ədəbiyyatının ən gərəkli nümunələri Azərbaycan dilinə tərcümə olunduğu təq, Azərbaycan bədii ədəbiyyatı da dünya xalqlarının dillərinə tərcümə olunaraq özünə çoxsaylı oxucu tapmış, proses hal-hazırda da fəal şəkildə davam etməkdədir. Burada bir cəhəti də qeyd etməyi zəruri bilirlik. Düzdür, indi, yəni Azərbaycan istiqlalını əldə etdikdən sonra bədii tərcümə sahəsində də bir təbəddülət özünü yaxşı mənada hiss etdirməkdədir. Dilimizə, yaxud dilimizdən özgə dillərə bədii əsərlər dolayısı ilə yox, birbaşa tərcümə olunmaqdadır. Amma bu həqiqəti də danmaq olmaz ki, ideoloji tələbə uyğun olaraq, çox-çox zaman müddətində bədii ədəbiyyatımız dünyaya rus dili də, elə əsasən, bu vasitənin müdaxiləsi ilə bizə doğmalaşa bilirdi. Azərbaycanda A.A.Bakıxanov, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani kimi klassik sənətkarlarımız tərəfindən əsası qoyulan tərcüməçilik işi bu gün öz vüsətli çağını yaşamaqdadır. İnamlı demək olar ki, Azərbaycanda indi tərcümə və tərcümə sənəti ədəbiyyatımızın, eləcə də ədəbiyyatsünaslığımızın aparıcı sahələrindən birinə çevrilmişdir. Respublikamızda tərcümə və tərcümə sənəti ilə məşğul olan çoxsaylı mütəxəssislər yetişmişdir. Bu mütəxəssislərin sırasında Vladimir Qafarovun da ayrıca və ləyaqətli yeri olmuşdur.

Təqdirəlayiq haldır ki, Azərbaycan folklorunun ruscaya tərcü-mələri yalnız ənənəvi janrları deyil, həm də aşiq yaradıcılığı əhatəedirdi. Azərbaycan aşiq sənətinin zirvəsində özünə əbədi yer qazanmış Aşiq Ələsgərin poetik irsi də rus tərcümələrinin içərisindədir. Təbii ki, Azərbaycan aşiq sənətinin bu korifeyinin əsərləri mütləq şəkildə digər dillərdə çap edilmiş aşiq şeiri antologiyalarına salınmalı idi. Qeyd edək ki, Aşiq Ələsgər sağlığında odövrün məşhur rus şairi Yakov Polonski ilə görüşmüş, sonradan aşıqla və bütövlükdə aşiq sənəti ilə yaxından tanış olan Polonski öz heyratını gizləyə bilməmiş və görüş təəssüratlarını məqalə yazaraq bildirmişdir. Onun bu məqaləsi rus oxucularının Aşiq Ələsgərlə ilk tanışlığı hesab edilə bilər: “Aşiq Ələsgərin həyatındakı diqqətəlayiq hadisələrdən biri 1851-ci ildə Tiflis yaxınlığında məşhur rus şairi və yazıçısı Yakov Polonski ilə görüşü olmuşdur. Aşıqla görüşdükdən sonra qonaq “Kav-kaz” qəzetinin səhifələrində ustadın yalnız virtuoz sazçalmasına və ya güclü səsinə deyil, həm də repertuarının genişliyinə səmimi qəlbədən heyran qaldığını yazmışdır”.

Можно отметить,
Красавица, в мире большом и высоком
Изменой себя унижать - для чего?
Судьбой тебе посылается сокол,
Веленье судьбы исказить - для чего?

V.Qafarov Aşiq Ələsgərin şeirini tərcümə etmişdir. Tərcümənin hər sətirində dörd vurğulu sait və müvafiq olaraq eyni sayda söz var. Görünür, orijinalın ritmini kifayət qədər dəqiq çatdırır. Gördüyümüz kimi, orijinalın bu ilk dördlüyündə bölgü 4+4+3 şəklindədir və gəlin rezervasiya edək - ikincidə ritmdə bir qədər fasilə ilə söz hüdudunda bölgü baş verməyən xətt /Namusu əg/ yara satmaq/nəndir?/ şəklindədir.

Ey nəzinin, bu gen, geniş dünyada,
Namusu əg yara satmaq nəndir?
Gər adına deyilmişə sahibaz,
Söylə görüm, onu atmaq nəndir?

Aşiq Ələsgərin ən məşhur “Çərşənbə günündə....” qoşmasının tərcüməsi də bu kitabdadır:

¹¹ AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aparcı elmi işçisi, fil.f.d., dosent.

Çərşənbə günündə, çeşmə başında
Gözüm bir alagöz xanıma düşdü.
Atdı müjgan oxun keçdi sinəmdən
Cadu qəməzləri qanıma düşdü.

В четверг у ручья я ее повстречал,
Мне в сердце глаза чаровницы запали,
Лукавая бровь изогнулась, как лук,
И в грудь мою стрелы-ресницы попали.

İşarəteylədimdərdimibildi,
Gördümhəmgözəldi,həməhli-dildi,
Başınıbuladı, gözündəngüldü,
Güləndəqadasıcanıma düşdü.

Я понял – она хороша и умна:
Глубокий намек разгадала сполна
И мне отказала с улыбкой она
– Несчастья и счастья границы совпали.

Ələsgərməhərelmdənhalıyam,
Dədim, səntəbibsən, mənyaralıyam,
Dədişanlıyam, özgəməliyam
Sındıqol-qanadım, yanımadüşdü.

Я что ей сказал?
Я сказал у ручья:
“Ты в горе, как я, оттого, что ничья”
Она же сказала: “Просватана я”,
- И руки мои, словно птицы, упали .

Aşığın qəhrəmanı aşıq alagöz xanımla çeşmə başında çərşənbəgünündə görüşür. Əgər fikir verdinizsə, tərcümədə bu görüş çərşənbəgünü deyil, cümə axşamı baş verir. Əvvəlcə, bu, oxucuda bir çaşqınlıq yaradır, çünki Azərbaycan dilini belə incəliklərinə qədər bilən tərcüməçi sözsüz və şübhəsiz ki, günləri səhv sala bilməz. Bəs tərcümənin bu şəkildə edilməsinin səbəbi nədir? Sən demə, bu, tərcüməçi tərəfindən məqsədyönlü şəkildə edilmiş bir “səhv”dir. Həmin nəşrə Vladimir Qafarovun yazdığı “Продолжая ашугские традиции” (“Aşıq ənənələrini davam etdirərkən”) son sözündə deyilir: “В чет-верг у ручья я ее повстречал”. В оригинале – в среду. Четверг употреблен для усиления аллегории, имеющейся в первой строке оригинала: «Чərşənbə günündə çəşmə başında» // “Çərşənbə(cümə axşamı) çeşmə başında. Orijinalda çərşənbə günündə. Ammarus mətnində çetverq sözü orijinalın birinci mısrası ilə alleqoriyayaratmaq üçün belə yazılıb”. Maraqlı tərcümələrdə biri də “Gərəkdi” qoşmasının tərcüməsidir:

Aşıq olub, tərki-vətən olanın,
Əvvəl, başda pür kamalı gərəkdi.
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdi.

Ашуг, что вышел в дальнюю дорогу,
Разумен, первым делом, должен быть.
Участливым, учтивым и ученым –
В любом понятие зрелым должен быть

Ədəbiyyat

1. Aşıq Ələsgər (Əsərləri, dastan-rəvayətlər, xatirələr), Bakı, Şərq-Qərb, 1999
2. Azərbaycan folklor külliyyatı, Bakı, Nurlan, 2010.
3. Həbibbəyli İ. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik, Bakı, Nurlar, 1999.

Особенности перевода стихотворения Ашига Алескера Резюме

Каждый народ отражает и сохраняет свое существование, исторические этапы жизни и эволюции, обычаи, национальную самобытность в своей художественной литературе, которая считается частью ее духовной культуры. Поэтому художественная литература имеет особое значение в ознакомлении и ознакомлении народа с характерными особенностями другого народа, а художественный перевод занимает исключительное положение как инструмент на этом пути. Владимир Абдул Азим оглы Гафаров занимался

переводческой деятельностью почти полвека. В статье переводчику-исследователю удалось через перевод донести до российского читателя лучшие образцы азербайджанской любовной поэзии. Отражено и отношение В. Гафарова к творчеству Ашика Алескера.

Ключевые слова: ашик, АшикАлескер, саз, перевод, искусство перевода, искусство ашика.

Translation features of Ashiq Alasgar's poem

Summary

Every nation reflects and preserves its existence, historical stages of life and evolution, customs, and national uniqueness in its fiction, which is considered to be a part of its spiritual culture. Therefore, fiction has a special value in introducing and introducing a nation to the characteristic features of another nation, and literary translation has an exceptional position as a tool on this path. Vladimir Abdul Azim oglu Gafarov has been engaged in translation work for almost half a century. In the article, the translator-researcher was able to convey the best examples of Azerbaijani love poetry to the Russian reader through translation. V. Gafarov's attitude towards the art of Ashiq Alasgar was also reflected.

Keywords: *ashiq, Ashiq Alasgar, saz, translation, art of translation, art of ashig*

Xülasə

Hər bir xalq varlığını, tarixi yaşayış və təkamül mərhələlərini, adət-ənənəsini, milli özünəməxsusluğunu daha çox mənəvi mədəniyyətinin tərkib hissəsindən sayılan bədii ədəbiyyatında da əks etdirir, yaşadır. Odur ki, bir xalqı başqa bir xalqın söylənilən səciyyəvi cizgiləri ilə tanış etməkdə, tanıtmada, şübhəsiz, bədii ədəbiyyat xüsusi dəyər daşıyır və bu yolda bir vasitə olmaqla bədii tərcümənin müstəsna mövqeyi vardır. Vladimir Əbdül Əzim oğlu Qafarov yarım əsrə yaxındır tərcümə işi ilə məşğul olmuşdur. Məqalədə tərcüməçi-tədqiqatçının Azərbaycan aşığı şerinin ən yaxşı nümunələrini tərcümə yolu ilə rus oxucusuna çatdırma bilməsindən söhbət açılmışdır. Həmçinin V.Qafarovun Aşıq Ələsgər sənətinə münasibəti də əks olunmuşdur.

Açar sözlər: *aşıq, Aşıq Ələsgər, saz, tərcümə, tərcümə sənəti, aşığı sənəti*

RƏYÇİ: *dos. T.Əliyev*